

MANUSCRISE DE LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XVIII-LEA ÎN COLECȚII SĂLĂJENE*

Colecțiile de carte veche românească din Sălaj¹ însumează un număr de 1200 volume, reprezentând tipărituri apărute între anii 1643—1830, precum și câteva cărți manuscrise, astăzi puține, în urma donațiilor făcute bibliotecilor mari din țară de către diferiți deținători particulari, pierderii ori deteriorării lor.

Manuscrisele păstrate reprezintă cărți „de strană” din 1/2 sec. XVIII, necesare pentru oficierea serviciului religios: Prăznicarul, Cazania, Oc-toihul, Catehismul. Dintre ele, Mineiul („Prăznicarul”), carte alcătuită de către copiii români, conținând slujba la praznicele și sfinții mai mari peste an, a avut răspîndirea cea mai mare. Șase manuscrise de acest fel se păstrează în Sălaj, alte două la B.C.U. Cluj-Napoca².

Inițial au fost identificate la parohiile ortodoxe române din satele Valcăul de Sus, Fizeș, Cerișa, Toplița, Preluci, Corni, trei dintre aceste copii avînd asemănări evidente; ele aparțin dascălului Pavel Rus din Muncaciul, după cum dovedesc însemnările manuscrise³, dar și felul în care este așezat textul în pagină, grafia, succesiunea capitolelor, ornamentale.

Venit cu „uniția”, ca să ajute pe ardeleni în rezistența lor față de influențele religioase străine, copistul Pavel Rus a activat un timp în Sălaj, unde climatul social, politic și economic favoriza pătrunderea acestora. Textele muncăceanului urmează modelul tipăriturilor românești de rit ortodox; apar însă și unele numiri din slavonă: Vovidenie, Obrezanie, Straste, Stretenie, Stetiteli, Preobrajenie.

Copiate în anii 1733, 1738, 1739 în zona cetății Valcăului, unde probabil a locuit copistul în acel timp, manuscrisele sînt semnificative și pentru faptul că datează anterior anului 1750, an la care sînt menționate de Petri Mor primele biserici de lemn în cele două sate: Valcăul Românesc și Valcăul Unguresc⁴. Alte biserici nu sînt cunoscute pînă atunci, în schimb este amintit numele preotului Nicoară⁵ împreună cu nouă familii, locuind la anul 1733 între Subcetate și Valcăul Unguresc, adică în Valcăul Românesc, iar despre Valcăul de Jos (Unguresc) se spune că era locuit și de români (206 greco-catolici în anul 1750). Însemnarea de pe mineiul descoperit la Valcăul de Sus, datat 1733 este semnată de preotul Semu care locuia în acel timp în Valcăul Unguresc: „Această carte anume Meneiu l-am făcutu cu Grecu Semoc cu

¹ Colecțiile de carte românească aparținînd protopopiatelor ortodoxe române din Zalău, Șimleu-Silvaniei și muzeului școlar din Cehu-Silvaniei.

² At. Popa, *Manuscrise românești vechi în B.C.U. din Cluj-Napoca*, în „Biblioteca și Învățămîntul”, II, Cluj-Napoca, 1976, p. 879—907.

³ V. anexa 1, 2, 3.

⁴ M. Petri, *Szilágy Vármegye Monográphiája*, IV, p. 749.

⁵ Idem.

* Comunicare prezentată la Colocviul național de bibliologie „Valori bibliofile”, Sf. Gheorghe, mai 1982.

dascăl Rusu Pavelu și l-amu datu lui popa Semu ... Văleat 1733. Scris-au popa Semu în Valco Ungurescu"⁶.

Unde oficiau acești preoți serviciul religios în jurul anului 1733 când sînt menționați? Considerăm că au existat biserici mai vechi în satele aparținînd cetății Valcăului, distrusă în anul 1665⁷ de către turci, la a cărei refacere au contribuit și satele aparținătoare⁸. În urma distrugerii din 1665 au avut de suferit satele Valcău Românesc și Subcetate, a cărei denumire nici nu mai apare pînă în anul 1733, în Conscripția Pragmatica sanctio.

Situația pare mai refăcută în anul 1737 când este menționată la Subcetate o biserică de lemn și o școală cu o singură clasă, iar în Valcău copistul Rus Pavelu copia minecele care au fost găsite în această zonă. Ele au circulat în Valcău, Fizeș, Preoteasa, Cerișa.

Alte trei minee au fost identificate în localitățile Toplița, Preluci Cehu-Silvaniei (exemplar provenit din Corni — Maramureș). Incomplete, cu grafie mai greoaie, fără ornamente, ele aparțin unor copişti „de ocazie”, exemplarul de la Toplița, datat precis, cu anul 1735 a fost copiat „de la popa Gherasim de Gheorghe din Mădăras (SM)”, iar cel provenit din satul Corni (MM), datat de către colecționarul Ioan Pop din Sălaj cu anul 1742, ar putea fi atribuit diacului Ion din Vezean (?), care a lăsat o însemnare în aceeași grafie cu a manuscrisului: „Acest mineiu a lui diac Ion din Vezeanu”⁹.

Cu grafie clară, estetică se distinge Cazania — manuscris al muncăceanului popa Ion Lengheru, lucrat în mai multe etape între anii 1729—1733, prima dată fiind trecută în dreptul unor ilustrații. Inițialele prezintă asemănări cu cele din *Cartea românească de învățătură* a lui Varlaam, textul a urmat însă modelul *Chiriadromionului* de la Alba Iulia. Însemnările manuscrise, în limba română sau în slavonă, amintesc numele copistului care a trăit un timp la Crestur (BH)¹⁰, precum și întinderea în timp a copierii.

Manuscrisele semnalate în Sălaj, alături de cele cunoscute din bibliografia de specialitate, copiate fie de „scriptori” cu bogată activitate cărturărească, fie de copişti modești, se adaugă cărților tipărite, avînd în secolul al XVIII-lea aceeași menire, mai tîrzie, ca și acestea.

ANEXA**

1. MINEI, 1733. Copiat de Grecu Semoc și Rus Pavel dascălu.

Inv. depozitului C.V.R. din Șimleu-Silvaniei.

Proveniența: biserica ort. rom. Valcău de Sus.

În 8°, 160 f. numerotate, 2 f. nenumerotate.

31,5 × 20 cm.

Hîrtie fără filigran.

Text scris cu cerneală neagră și roșie, pe 40 rînduri, în două coloane dispuse în chenar.

Obs.: exemplarul prezintă greșeli de numerotare de la f. 132; lipsesc f. 1—5 și sfîrșitul cărții.

Legătura cărții, deteriorată.

⁶ V. anexa 1.

⁷ M. Petri, *op. cit.*, IV, p. 771.

⁸ M. Petri, *op. cit.*, II, p. 253—254.

⁹ V. anexa 4.

¹⁰ At. Popa, *Copişti și manuscrise în Bihor*, în *Crisia*, IX, 1979, p. 329.

** Exemplarele deteriorate nu au fost descrise.

- Cuprins :
1. Simeon Stîlpnicul (f. 1—8)
 2. La nașterea pre svintei născătoarei de D-nezeu (f. 8—14)
 3. La înălțarea cinstitei cruci (f. 14—20)
 4. La mutarea svintului Ioan Bogoslov (f. 20—26)
 5. La preacuvioasa Paraschiva (f. 27—32)
 6. La svîntul mare mucenic Dimitrie și pomenirea cutremurului (f. 32—39)
 7. La arhanghel Mihail și Gavril (f. 39—46)
 8. La Ioan Zlataost (f. 46—52)
 9. La vovedenie (f. 52—54)
 10. La svîntul arhiepiscopul Nicolae (f. 54—62)
 11. La nașterea lui Isus (f. 62—70)
 12. La obreazanie domnului nostru Is. Ch. și pomenire părintelui nostru marcel Vasilie (f. 70—76)
 13. La botezul domnului nostru a lui Is. Ch. (f. 77—83)
 14. La Stitel pre cei mari, Vasilie, Grigorie, Ioan Zlataost (f. 85—87)
 15. La stretenia domnului nostru a lui Is. Ch. (f. 87—94)
 16. La aflarea cap. sfîntului Ioan (f. 94—97)
 17. La patruzeci mucenici (f. 97—101)
 18. La blagoveștenie (f. 101—106)
 19. La mare mucenic Gheorghie (f. 107—110)
 20. La Ispas (f. 110—117)
 21. La Rusalii (f. 117—125)
 22. La nașterea Sfîntului Ioan (f. 125—136)
 23. La svînții apostoli Petru și Pavel (f. 131—136)
 24. La svîntul proroc Tezviteanul (f. 136—141)
 25. La svînții șapte mucenici Macovei și cinstitei cruci. (f. 141—144)
 26. La preoblajenia lui Is. Ch. (f. 144—150)
 27. La adormirea preasfintei născătoare de D-mnezeu (f. 150—154)
 28. La tăierea cap. sfîntului Ioan (f. 154—158).

Însemnări :

Pe f. 158 : „An Domnului 1733.

(caractere În numele Tatălui și Fiului și Duhului sint.

chirilice)

Această carte a nume Meneiu l-amu făcutu eu Grecu Semoc cu dascal Rusu Pavelu popană și l-amu datu lui Popa Semu (...) Văleat 1733. Scris-au popa Semu in Valco Ungurescu.”

2. Minei, Copiat în Valcău (SJ), 1738, de Pavel Dascăl.

„Minei ce zice prîznicariul la praznicele dumnezelești și a svintei născătoarei de D-zeu și ale svînților mari”.

Inv. depozitului C.V.R. din Șimleu-Silvaniei

Proveniența : bis. ort. rom. din Fizeș (SJ).

În 8 , 160 f. numerotate + 8 f. nenumerotate.

33 × 19,5 cm.

Hîrtie fără filigran.

Text scris cu cerneală neagră și roșie, pe 40 rînduri, în 2 coloane încadrate în chenare.

Legătura cărții din piele și lemn, ornamentată cu motive geometrice.

Cuprins :

1. Simeon Stîlpnicul (f. 1—8)
2. La nașterea pre svintei născătoare de D-mnezeu (f. 8—15)
3. La înălțarea cinstitei cruci (f. 15—21)
4. La mutarea lui Ioan Bogoslav (f. 21—25)
5. La precuvioasa Paraschiva (f. 25—33)
6. La svîntul mare mucenic Dimitrie (f. 33—41)
7. Săbor Arhanghel Mihail și Gavril (f. 41—49)
8. La vovedenie (f. 49—55)
9. La svîntul Nicolae (f. 55—62)
10. La nașterea domnului nostru Is. Ch. (f. 62—70)
11. La obreazania domnului nostru Is. Ch. (f. 70—76)
12. La botezul domnului nostru al lui Is. Ch. (f. 76—80)
13. La stretenia Domnului nostru Is. Ch. (f. 81—86)
14. La patruzeci mucenici (f. 86—91)
15. La Blagoveștenie (f. 93—98)
16. La marele mucenic Gheorghie (f. 98—102)

17. La Ispas (f. 102—107)
18. Rusalii ce se zice Pogorirea Duhului svint (f. 107—112)
19. La nașterea lui Ioan (f. 112—117)
20. La svinții apostoli Petru și Pavel (f. 117—123)
21. La preobrajnia Domnului nostru a lui Is. Ch. (f. 124—130)
22. La adormirea preasvinței (f. 130—134)
23. La tăierea cinstitului cap svintului Ioan (f. 134—137)
24. La aflarea cinstitului cap a svintului Ioan prooroc (f. 137—140)
25. La părintele nostru Ioan Zlataost (f. 141—146)
26. La trei stetiteli: Vasilie cel Mare, Grigori Goslav, Ioan Zlataost (f. 146—150)
27. Svintul și slăvitul mare prooroc Ilia Tezvitanel (f. 150—156)
28. La svinții șapte mucenici și învățătorii lor Eliazar. Și maica lor Solomie (f. 156—160)

Însemnări.

Pe f. 1 preliminară: „Făr de început făr de sfirșit

(caractere chirilice) Este Dumnezeu cuvint”
 Scris-am eu Gheorghie
 Ot Mireș fiind lăcuioriu.”

De la f. 157 —160 : „Aceasta carte anume meneaiu ou cumpărat anume Iona Măriuca (caractere chirilice) Ilee Ionu Barbura Toader Ivu Toader Mărie Rusanda Măriuca Ion Crăctun Mihaiu Nistor Flore Dumitru Mărie Iona Toader Irimia a Găvrila Flore. Nede Sasca Mărioara Ion Mărie Irină Gavră Mărie Toderu Ion Petre Mărie Flore și ou dată în mina lui popa Nicoară: Ion să le fie pomană.”

Pe f. 160 : „Pavel Dascăl am //: scris în Valco 1738 luna lui iuni(e) 14.”

(caractere chirilice)

3. MINEI. 1739. Copiat de dascăl Pavel în Valcăul Unguresc.

„Minei ce zice prăzniciariul la praznicile dumnezeiești preasvinței născătoare de Dumnezeu și la svinții cei mari preste an.”

Inv. depozitului C.V.R. din Șimleu-Silvaniei
 Proveniență: bis. ort. rom. Marca, filia Cerișa

În 8°, 140 f. numerotate

32 × 20,5 cm.

Hirtie fără filigran

Text scris cu cerneală neagră și roșie, pe 40 rinduri dispuse pe două coloane, în chenare.

Exemplar complet; blocul cărții bine conservat; legătura, din piele pe scoarțe de lemn, deteriorată.

Cuprins:

1. Slujba la Simeon Stîlpnicul (f. 1—7)
2. La nașterea prea svinței născătoare de Dumnezeu (f. 7—13)
3. La înălțarea preasvințitei cruci (f. 13—19)
4. La mutarea Sv. Ioan Bogoslav (f. 19—24)
5. La preacuvioasa maica noastră Paraschiva (f. 24—28)
6. La svintul mare mucenic Dimitrie și pomenirea cutremurului (f. 29—34)
7. La savor Arhanghel Mihail și Gavril (f. 35—40)
8. La Ioan Zlataost (f. 40—45)
9. La vovedenie prea svinței născătoare de D-zeu (f. 45—50)
10. La svintul arhieru Nicolae (f. 51—54)
11. La nașterea lui Is. Ch. (f. 55—61)
12. La obrezania domnului nostru Is. Ch. și pomenire părintele nostru mare Vasilie (f. 61—65)
13. La botezul domnului nostru Is. Ch. (f. 66—72)
14. La stiteli trei cei mari: Vasile, Grigorie, Ioan Zlataost (f. 73—77)
15. La stretenia domnului nostru a lui Is. Ch. (f. 77—82)
16. La aflarea cinstitului cap svintului Ioan (f. 82—85)
17. La patruzeci mucenici (f. 85—89)
18. La blagoveșcenie (f. 89—93)
19. La mare mucenic Gheorghie (f. 94—98)
20. La Ispas ce să zice înălțarea domnului Is. Hristos (f. 98—102)
21. Rusalii ce să zice pogorirea Duhului Svint (f. 102—108)
22. La nașterea svintului Ioan Botezătorul (f. 109—112)

23. La svinții apostoli Petru și Pavel (f. 112—117)
 24. La svințul proroc Ilia Tezviteanul (f. 117—122)
 25. La svinții șapte mucenici Macovei (f. 122—126)
 26. La Preobrajnia domnului nostru a lui Is. Hristos (f. 126—132)
 27. La adormirea svintei născătoare de Dumnezeu (f. 132—136)
 28. La tăierea cinstului cap a svințului Ioan Botezătorul (f. 137—140)
- Scară ce să zice așezarea trebilor.

Însemnări :

Pe f. 12 : „Am început această carte (a) scrie anume Prăznicariul. 1739 în ziua 14 iunie. (caractere chirilice) Eu Pavăl Dascălu. din țara Ungurească. am scris în Valco Unguresc.”

Pe f. 50 : „Pavel Dascăl am scris în luna lui iun. ziua 25, 1739”.

(caractere chirilice)

Pe f. 140 : „Am săvârșit în luna lui august 13 zile. Dascăl Pavel”.

(caractere chirilice)

4. MINEI, 1742 (?)

Inv. muzeului școlar din Cehu-Silvaniei

Proveniența : bis. ort. rom. din Corni (MM). A aparținut ulterior lui Ioan Pop ; donată Școlii generale din Cehu-Silvaniei.

În 8°, 327 f. numerotate + 12 f. nenumerotate

33 × 19 cm

Hîrtie fără filigran.

Text scris cu cerneală neagră și roșie, pe o singur coloană ; 28 rinduri dispuse în chenar.

Obs. : lipsesc f. 1 și legătura cărții. Ultimele 12 file nenumerotate conțin „Evangheliile sfințelor patimi.”

Cuprins :

1. Cînul dela Simion stîlpnicul
 2. Cînul dela nașterea Preacistii
 3. Cînul înălțarea crucii
 4. Prestavlenia lui Ioan Bogoslav
 5. La vinerea mare
 6. La sfințul mucenic : Dimitrie
 7. Săborul lui Arhanghel
 8. La vovedenie
 9. La sfinții Nicolae
 10. Nașterea lui Isus
 11. La obrezanie
 12. Botezul Domnului
 13. La stretenia Domnului
 14. La sfinți Teodor
 15. La sfinți 40 de mucenici
 16. La Alexie
 17. Blagovescentia
 18. Duminica florilor
 19. Spre joi mari sara
 20. Sfințele patimi
 21. La Paști
 22. Svinții mucenic Gheorghie
 23. La Ispas
 24. La Rusalii
 25. Nașterea lui s-tii Ioan
 26. La svinții apostoli
 27. La preobrajnie
 88. Adormirea preacistei
 29. Tăierea capului Ioan
 30. În simbăta cea mare
- Evangheliile sfințelor patini

Însemnare : f. 239 : „Acest mineiu, a lui diacon Ion din Vezean.”
(caractere chirilice)

5. CAZANIE. 1729—1732. Copiată în Crestur (BH) de Ion Lengheru.

Inv. depozitului de C.V.R. din Șimleu-Silvaniei

Proveniența: bis. ort. rom. Valecăul de Sus.

În 4°, 52 f. numerotate + 261 f. nenumerotate

32,5 × 19 cm.

Hirtie cu filigran.

Textul scris cu cerneală neagră și roșie, pe 32 rinduri dispuse pe două coloane. Decor bogat la frontispiciu, titluri, vignete, cu motive vegetale și geometrice, realizate în culori contrastante (negru—roșu).

Două file cu desen naiv, datate 1729, reprezentind: „Răstignirea lui Is. Ch.”, „Punerea în mormint”, „Îngerul pe mormintul Domnului”, „Sosirea mironosițelor”, „Învierea Domnului (Cazania a XII-lea). Vignete datate 1731 (p. 38, 40). Inițiale ornamentate.

Legătura cărții, din piele pe scoarță de lemn, ornamentată cu chenar și motive vegetale dispuse în evantai în cele patru colțuri interioare ale acesteia. În mijlocul copertei, același motiv vegetal dispus în formă de cruce.

Cuprins:

1. Cazanie în Duminica vameșului și a fariseului
2. Cazanie la Duminica feciorului celui curvariu
3. Cazanie la Duminica lăsatului de carne
4. Cazanie la Duminica lăsatului de brinză
5. Învățătură la Duminica marelui mucenic Teodor
6. Cazanie la Duminica întâia a sfintului post
7. Cazanie la Duminica a doua a sfintului post
8. Cazanie la Duminica a treia a sfintului post
9. Cazanie la Duminica a patra în post
10. Cazanie la Duminica a cincea în post
11. Cazanie la Duminica florilor
12. Cazanie la joi mare seara
(Filă cu desene)
13. În sfânta și mare duminica Paștilor
14. Învățătură la duminica Tomei
15. Duminica a treia după Paști
16. Duminica a patra după Paști
17. Duminica a cincea după Paști
18. Învățătură la duminica a șasea după Paști
19. Cazanie la înălțarea domnului nostru Is. Ch.
20. Cazanie la duminica a șaptea după Paști
21. Duminica Rusaliilor
22. Duminica întâia a tuturor sfinților
23. Cazanie la duminica a doua după Rusalii
24. Cazanie la duminica a treia după Rusalii
25. Cazanie la duminica a patra după Rusalii
26. Cazanie la duminica a cincea după Rusalii
27. Cazanie la duminica a șasea după Rusalii
28. Cazanie la duminica a șaptea după Rusalii
29. Cazanie la duminica a opta după Rusalii
30. Cazanie la duminica a noua după Rusalii
31. Cazanie la duminica a zecea după Rusalii
32. Cazanie la duminica a unsprezecea după Rusalii
33. Cazanie la duminica a douăsprezecea după Rusalii
34. Cazanie la duminica a treisprezecea după Rusalii
35. Cazanie la duminica a patrusprezecea după Rusalii
36. Cazanie la duminica a cincisprezecea după Rusalii
37. Cazanie la duminica a șasesprezecea după Rusalii
38. Cazanie la duminica a șaptesprezecea după Rusalii
39. Cazanie la duminica a optsprezecea după Rusalii
40. Cazanie la duminica a nouăsprezecea după Rusalii
41. Cazanie la duminica a douăzecelea după Rusalii
42. Cazanie la duminica a douăzeci și una după Rusalii
43. Cazanie la duminica a douăzecișidouă după Rusalii
44. Cazanie la duminica a douăzecișitreia după Rusalii
45. Cazanie la duminica a douăzecișipatra după Rusalii

46. Cazanie la duminica a douăzecișicincea după Rusalii
47. Cazanie la duminica a douăzecișisasea după Rusalii
48. Cazanie la duminica a douăzecișisaptea după Rusalii
49. Cazanie la duminica a douăzecișiopta după Rusalii
50. Cazanie la duminica a douăzecișinoua după Rusalii
51. Cazanie la duminica a treizecea după Rusalii
52. Cazanie la duminica a treizecișuna după Rusalii
53. Cazanie la duminica a treizecișidoua după Rusalii
54. Cazanie la întâia zi a lui septembrie
55. Cazanie la 8 zile a lui sept.
56. Cazanie la 14 zile a lui Octombrie
57. Cazanie la St. Dimitrie
58. Cazanie la sărborul sfinților ingeri
59. Cazanie la vovedenie preacisti
60. Cazanie pentru viața sfințului Nicolae
61. Cazanie la nașterea Domnului nostru Is. Ch.
62. Cazanie la obrezania Domnului nostru Is. Ch.
63. Cazanie la botezul Domnului nostru Is. Ch.
64. Cazanie la 2 zile a lui februarie. La stretenia Domnului nostru Is. Ch.
65. La Blagoveștenii precistei
66. La sfînt Gheorghe
67. Cazanie iunie 24. La nașterea Sf. Ioan
68. Cazanie iunie 29. La sfinții apostoli Petru și Pavel
69. Cazanie la Sf. proroc Ilia
70. Cazanie la Sf. preobrajenie a lui Hristos
71. Cazanie la adormirea pre sfîntei născătoarei de Dumnezeu
72. Cazanie la 27 zile a lui august pentru tăierea capului sfințului Ioan Botezătorul.

Însemnări :

Pe f. 19 : „Mult păcătos Ion Lengher lăcuitor în Crestur am scris.

(caractere Ani. Domn. 1731 august 16.

chirilice) Ano Domino 1731.”

Pe f. 182 : „Mnogo greșnii popa Ion Lenghel, pisal sne cnigo a u selo Crestur. Văleat g-dne 1732 m-ța mai 24”.

Pe f. 12 : „Scris-am mult păcătos Popa Ion Lengher lăcuitoriu în Crestur.

(caractere Ano domino. 1732”.

chirilice)

și latine)

Pe f. 222 : „Pisal Pop Ion Lengher uselu Crestur. 1732.”

(l. slavonă)

Pe f. 229 : „Sfirșit-am, maiu în 10 zile.”

(caractere chirilice).

ANA CÎNDA

MANUSCRITS DU COMMENCEMENT DU XVIIIème SIECLE DANS LES COLLECTIONS DU DISTRICT DE SĂLAJ

(Résumé)

Les manuscrits identifiés dans le district de Sălaj ont un caractère religieux ; ils ont été copiés pendant la première moitié du XVIIIe siècle et diffusés, aussique les livres imprimés, dans tout le district.

Ceux que nous avons identifiés ont été utilisés dans les églises des villages des environs de Valcău et dans celles situées dans la vallée supérieure de Someș : Valcăul de Sus, Fițeș, Cerișa, Corni, Toplița, Preluci, Ulciug.

Une autre série de manuscrits sont mentionnés dans la bibliographie existante : Chechiș Gâlpia, Jac, Odorheiu, Răstoci, Unguraș.

A côté des copistes très connus — Pavel Rus de Muncaci, Ion Lengheru, on doit ajouter les noms de Grecu Semoc, Gheorghe de Mădăras, Ion de Vezean, des vrais maîtres d'école des villages roumains du XVIII-e siècle. Ils contribuent à la diffusion du contenu des livres imprimés d'après le rit orthodoxe.